

1 สมัชชาสุขภาพแห่งชาติ ครั้งที่ ๘

2 ระเบียบวาระที่ ๒.๒

3 สุขภาวะชาวนา: การสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายองค์กรชาวนา

4 ๑. นิยามศัพท์

5 สุขภาวะชาวนา หมายถึง ภาวะของชาวนาที่สมบูรณ์ทั้งทางกาย จิต ปัญญา และสังคม เชื่อมโยง
6 กันเป็นองค์รวมอย่างสมดุล ซึ่งอาจแบ่งเป็น ๒ ระดับ คือ สุขภาวะภายนอก ได้แก่ สุขภาวะทางกาย
7 เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เป็นต้น สุขภาวะภายใน ได้แก่ สุขภาวะทางจิตใจ และปัญญา เป็นต้น

8 ๒. ปัญหาสุขภาวะชาวนาไทย

9 ชาวนาเป็นเกษตรกรกลุ่มใหญ่ของประเทศที่มีบทบาทสำคัญอย่างมากในการผลิตข้าว ซึ่งถือว่าเป็น
10 พืชเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศมาช้านาน ทั้งเพื่อการบริโภคในประเทศและเพื่อการส่งออก แต่ชาวนาส่วน
11 ใหญ่กลับมีคุณภาพชีวิตไม่ดีเท่าที่ควร ยังมีฐานะยากจน ไม่ได้รับความเป็นธรรมทั้งในระบบการผลิตและ
12 การตลาด การถูกละเลยในการให้ความรู้และการบริหารจัดการที่ดี รวมถึงนโยบายที่ยังขาดการคำนึงถึงการ
13 สร้างศักยภาพในการแข่งขันและความยั่งยืน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนทำให้เกิดปัญหาต่อสุขภาวะของชาวนาทั้ง
14 ภายนอกและภายใน ที่ทำให้ชาวนาไม่สามารถยกระดับความเป็นอยู่ให้ดีขึ้นได้ โดยสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นกับ
15 ชาวนาไทย มีดังนี้

16 (๑) ปัญหาสุขภาวะทางกาย

17 (๑.๑) การที่ชาวนาใช้สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืชอย่างแพร่หลายโดยไม่ถูกวิธี ขาดความ
18 ตระหนักในพิษภัย ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของชาวนาและผู้บริโภค ซึ่งมีการปนเปื้อนตกค้างของ
19 สารเคมีอันตรายในผลผลิต จากผลการตรวจเลือดของเกษตรกรโดยสำนักโรคจากการประกอบอาชีพและ
20 สิ่งแวดล้อม ช่วงปี ๒๕๕๔-๕๖ เกษตรกรที่มีสารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืชตกค้างในร่างกายระดับเสี่ยงไม่
21 ปลอดภัย มีจำนวนประมาณร้อยละ ๓๐ ของเกษตรกรทั้งหมดที่สุ่มตรวจเลือด และยังไม่มีความชัดเจน
22 โดยมีอัตราการตายของประชาชนจากการใช้สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืช ในอัตรา ๑ คนต่อแสนคน^๑
23 และจากตัวเลขของสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ ในปีงบประมาณ ๒๕๕๗ พบว่า ผู้ป่วยด้วยโรค
24 จากสารป้องกันและกำจัดศัตรูพืชชนิดเฉียบพลัน ซึ่งต้องรับไว้รักษาตัวในโรงพยาบาลมีจำนวนทั้งสิ้น ๖,๐๘๘
25 คน (อัตรา ๑๒.๕๖ คนต่อแสนคน)^๒

26 (๑.๒) ชาวนายังมีความเสี่ยงจากเชื้อโรคที่สามารถเข้าสู่ร่างกายได้ทางผิวหนังที่เปื่อยจากการแช่
27 น้ำนาน ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผิวหนังที่มีบาดแผล เชื้อโรคที่พบบ่อย คือ โรคเลปโตสไปโรซิส
28 (Leptospirosis) หรือที่เรียกว่า โรคฉี่หนู ซึ่งเกิดจากเชื้อแบคทีเรียชื่อเลปโตสไปรา (Leptospira) ที่มีอยู่ในระบบ
29 นิเวศสิ่งแวดล้อมที่ไม่สมดุล

^๑ สำนักโรคจากการประกอบอาชีพและสิ่งแวดล้อม กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข. ผลการตรวจเลือดของเกษตรกร ปี ๒๕๕๔ - ๒๕๕๖.

^๒ สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ. สถานการณ์ผู้ป่วยด้วยโรคจากสารป้องกันและกำจัดศัตรูพืชชนิดเฉียบพลัน.

1 (๑.๓) จากลักษณะท่าทางของการทำนาที่ต้องก้ม ๆ เงย ๆ และยืนเป็นเวลานาน และยกของหนัก
2 ส่งผลให้ชาวนาเจ็บป่วยด้วยโรคเกี่ยวกับกล้ามเนื้อและโครงสร้างของร่างกาย จากสถิติการจ่ายยาของ
3 โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพระดับตำบล (รพสต.) โรงพยาบาลชุมชน พบว่า มีการจ่ายยาแก้ปวดกล้ามเนื้อ
4 ปวดข้อมากที่สุดประชาชนกลุ่มเกษตรกร โดยเฉพาะช่วงฤดูทำนา ทำไร่ ทำสวน ซึ่งยากลุ่มนี้มี
5 ผลข้างเคียงทำให้ชาวนาป่วยเป็นโรคเกี่ยวกับทางเดินอาหาร

6 (๒) ปัญหาสุขภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

7 (๒.๑) การผลิตข้าวที่ได้ผลผลิตต่อไร่ต่ำ มีต้นทุนการผลิตสูง เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศคู่แข่ง
8 และการพึ่งพาการส่งออกข้าวไปตลาดต่างประเทศ ราคาส่งออกข้าวเป็นตัวกำหนดราคาซื้อขายข้าวที่ชาวนา
9 จะได้รับ ชาวนาถูกรอบงำจากระบบตลาด โดยเฉพาะชาวนายากจน แม้จะมีการรวมกลุ่มกันแต่ยังไม่
10 เข้มแข็ง จึงขาดความสามารถในการเจรจาต่อรองในทุกระดับ

11 (๒.๒) พื้นที่ทำนาส่วนใหญ่มีข้อจำกัดในเรื่องความอุดมสมบูรณ์ของที่ดินและแหล่งน้ำเพื่อการ
12 ทำนา ผนวกกับข้อจำกัดในการประยุกต์ใช้เทคนิควิธีการที่เหมาะสมเพื่อการผลิต เช่น การใช้พันธุ์
13 ข้าวให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ และการใช้ปุ๋ยชีวภาพหรือจุลินทรีย์ที่มีประโยชน์เพื่อช่วยเพิ่มศักยภาพในการ
14 ดูดซึมธาตุอาหารในดิน เป็นต้น จึงทำให้ผลผลิตข้าวเฉลี่ยต่อไร่ของชาวนาในประเทศโดยรวมค่อนข้างต่ำ
15 เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศผู้ปลูกข้าวอื่น ๆ โดยเฉพาะประเทศที่เป็นคู่แข่งในการส่งออกข้าว

16 (๒.๓) พื้นที่ทำนาส่วนใหญ่อยู่นอกเขตชลประทาน และแม้แต่พื้นที่นาซึ่งอยู่ในเขตชลประทาน
17 บางช่วงระยะเวลา โดยเฉพาะฤดูแล้ง ก็ไม่ได้รับน้ำเพียงพอสำหรับการปลูกข้าว ส่งผลให้การทำนาโดย
18 ส่วนใหญ่ในประเทศไทยอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก ซึ่งมีความแปรปรวนไม่แน่นอนจากการเปลี่ยนแปลงสภาพ
19 ภูมิอากาศ (Climate change) ที่เกิดขึ้นทั่วโลกขณะนี้ และมีแนวโน้มจะทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น เป็น
20 ข้อจำกัดในการปลูกข้าว สำหรับชาวนาที่พึ่งพาตนเองด้วยการลงทุนขุดเจาะบ่อบาดาล หรือติดตั้งเครื่องสูบ
21 น้ำ นำน้ำที่มีอยู่น้อยในแหล่งน้ำธรรมชาติและระบบส่งน้ำไปใช้ในการปลูกข้าว แม้จะช่วยให้สามารถปลูกข้าว
22 ได้ แต่ก็ส่งผลให้การผลิตข้าวมีต้นทุนเพิ่มสูงขึ้น

23 (๒.๔) ขนาดพื้นที่การถือครองในการทำนาต่อครอบครัวค่อนข้างน้อย ไม่เพียงพอ จึงเป็นปัจจัย
24 สำคัญประการหนึ่งที่น่าไปสู่การเช่าที่นาปลูกข้าวเพื่อการค้า พึ่งพารายได้จาก การปลูกข้าวเป็นหลัก
25 โดยเฉพาะชาวนาเขตพื้นที่ภาคกลาง ปัญหาที่ตามมา คือ เจ้าของนาคิดอัตราค่าเช่านาแพงไม่เป็นธรรม ส่งผล
26 ให้ค่าเช่านาเป็นต้นทุนที่สำคัญของการผลิตข้าวในปัจจุบัน คิดเป็นสัดส่วนประมาณร้อยละ ๑๐-๒๐ ของ
27 ต้นทุนทั้งหมดในการผลิตข้าว ทั้งนี้ รายการต้นทุนการปลูกข้าวที่สำคัญ โดยเฉพาะในเขตพื้นที่ภาคกลาง
28 ซึ่งเน้นปลูกข้าวเพื่อการค้า ได้แก่ ค่าเช่านา ค่าแรงงาน (เตรียมดิน ปลูก ดูแลรักษา เก็บเกี่ยว) ค่าวัสดุ
29 (ค่าเมล็ดพันธุ์ข้าว ค่าปุ๋ย ค่าสารควบคุมศัตรูพืชและวัชพืช ค่าน้ำมันเชื้อเพลิงและหล่อลื่น ค่าวัสดุการเกษตร
30 วัสดุสิ้นเปลือง และค่าซ่อมแซมอุปกรณ์การเกษตร) โดยมีอัตราค่าเช่านาประมาณ ๘๐๐ บาท ต่อไร่
31 ค่าแรงงานประมาณ ๒,๑๐๐ บาท ต่อไร่ ค่าวัสดุประมาณ ๑,๖๐๐ – ๑,๘๐๐ บาท ต่อไร่^๓

32 (๒.๕) ชาวนาและเกษตรกรโดยทั่วไปทำการเกษตรเชิงเดี่ยว (Mono crop) โดยเฉพาะในช่วงที่
33 พืชผลดังกล่าวมีราคาดี เช่น การปลูกข้าวเพียงอย่างเดียวตลอดทั้งปี ในช่วงที่มีโครงการรับจำนำข้าวเปลือก

^๓ ศูนย์สารสนเทศการเกษตร สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. รายงานต้นทุนและสถานการณ์การผลิตสินค้าเกษตรที่สำคัญปี ๒๕๕๗ – ๒๕๕๘ วันที่ ๒๓ มิถุนายน ๒๕๕๘.

1 ของรัฐบาล ซึ่งการทำเกษตรเชิงเดี่ยวมีความเสี่ยงสูง ผลผลิตที่ออกมามากจะทำให้ราคาตกต่ำ และไม่มียัง
2 ฉางที่จะใช้เก็บข้าวเพื่อรอจำหน่ายเมื่อได้ราคาดี จำเป็นต้องเร่งขายข้าวที่มีความชื้นสูงหลังเก็บเกี่ยวออกสู่
3 ตลาดพร้อมกันเป็นจำนวนมาก ทำให้ราคาตกต่ำ ผลผลิตต่อคุณภาพ ชาตุน มีรายได้ไม่เพียงพอ และ
4 หนี้สินเพิ่ม

5 (๒.๖) การขยายตัวของระบบเศรษฐกิจ การตลาด และอุตสาหกรรมนำไปสู่การกระตุ้นการขยาย
6 และการส่งเสริมการบริโภค ก่อให้เกิดลัทธิบริโภคนิยม ขาดการน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้
7 ในการดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสม

8 (๒.๗) ความยากลำบากและผลตอบแทนที่ค่อนข้างต่ำจากการทำนา เป็นปัจจัยสำคัญที่ไม่จูงใจให้
9 เยาวชนคนรุ่นใหม่เข้าสู่อาชีพการทำนา ละทิ้งถิ่นที่อยู่และไร่นาไปทำงานในภาคเศรษฐกิจอื่นที่มีสภาพแวดล้อม
10 ในการทำงานและได้รับผลตอบแทนดีกว่า เช่น ภาคอุตสาหกรรมและการบริการ ในอนาคตอาจส่งผลกระทบต่อ
11 ต่อความมั่นคงด้านอาหารของประเทศ หากขาดมาตรการรองรับอย่างเหมาะสม

12 (๒.๘) ครอบครัวชาวนาโดยทั่วไปในปัจจุบันมีเพียงพอแม่ ๒ คน เท่านั้นที่อยู่อาศัยในพื้นที่ เป็น
13 ผู้ทำนา และเลี้ยงดูบุตรหลานที่ยังเยาว์วัย ซึ่งจากการมีอายุที่มากขึ้น ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงของระบบ
14 ความสัมพันธ์ในชุมชนสังคม จากระบบที่ช่วยเหลือเกื้อกูลเอาแรงลงแขกในการทำนา ไปเป็นระบบที่ยึดถือ
15 ความสะดวกสบาย ยึดเงินเป็นปัจจัยหลัก นำไปสู่การจ้างทำนาในทุกขั้นตอนการผลิต อาทิ การจ้างรถไถที่
16 นา จ้างดำ จ้างหว่าน จ้างใส่ปุ๋ย ฉีดพ่นยา จ้างรถเก็บเกี่ยว ส่งผลให้ต้นทุนการผลิตข้าวสูง

17 (๒.๙) การรวมกลุ่มของชาวนาโดยส่วนใหญ่ยังไม่เข้มแข็ง เป็นกลุ่มแบบหลวม ๆ ไม่มีศักยภาพ
18 เพียงพอ ขาดแคลนเงินทุน และขาดขีดความสามารถในการบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ

19 (๒.๑๐) ภายใต้ระบบการทำนาในปัจจุบัน โดยเฉพาะในเขตพื้นที่ซึ่งเน้นการทำนาเพื่อการค้า
20 พบว่า มีการใช้ปุ๋ยเคมี สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืชอย่างแพร่หลาย ซึ่งไม่เพียงทำให้การผลิตข้าวมี
21 ต้นทุนสูงขึ้นเท่านั้น การใช้อย่างไม่ถูกต้อง ไม่ถูกวิธี ได้ก่อให้เกิดผลกระทบเชิงลบต่อชาวนาผู้ผลิต ผู้บริโภค
22 และส่งผลกระทบต่อสภาพสิ่งแวดล้อม ทั้งดิน อากาศ แหล่งน้ำตามธรรมชาติ และแมลงที่มี
23 ประโยชน์ในระบบนิเวศน์

24 (๓) ปัญหาสุขภาพทางด้านจิตใจ

25 จากค่านิยมในสังคมชาวนาที่เปลี่ยนไปเป็นระบบเกษตรกรรมเชิงพาณิชย์ ทำให้ชาวนาดันรนปลูก
26 ข้าวให้ได้ผลผลิตมาก ๆ ใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืชจำนวนมาก ทำนาแปลงใหญ่มากขึ้น
27 กู้ยืมเพื่อมาลงทุนเพิ่มมากขึ้น หวังกำไร แต่ประสบปัญหาข้าวราคาตกต่ำ เกิดภาวะขาดทุนซ้ำซาก ทำให้
28 ชาวนาเกิดความเครียด ซึมเศร้า นำไปสู่การเกิดโรคภัยต่าง ๆ ตามมา ต้องขายทรัพย์สินและจำนองที่นา
29 เปลี่ยนอาชีพเป็นกรรมกรรับจ้างในเมืองหลวง และบางรายถึงขั้นฆ่าตัวตายเพื่อหนีปัญหา

30 (๔) ปัญหาสุขภาพทางด้านปัญญา

31 (๔.๑) ชาวนาเกือบทั้งหมดละทิ้งภูมิปัญญาและแบบแผนการดำเนินชีวิตแบบดั้งเดิมที่มีคุณค่า
32 การมีจิตวิญญาณของการเป็นชาวนา การเอาใจใส่ในการทำนาและทำนาเป็นอาชีพ (มีไร่มีอาชีพทำนา) การ
33 พึ่งพาตนเอง และการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งทั้งหมดถูกทำลายโดยระบบทุนนิยม

34 (๔.๒) การดำเนินนโยบายประชานิยมหรือการให้การช่วยเหลือชาวนาในลักษณะที่ไม่ช่วยให้
35 ชาวนาสามารถพึ่งพาตนเองได้ในระยะยาว ยิ่งซ้ำเติมและทำลายความเข้มแข็งในการรวมกลุ่มของชาวนา

1 และบันทึกทวนจิตวิญญาณในการพึ่งพาตนเองของชาวนา รอคอยและพึ่งพาความช่วยเหลือจากภายนอก นำพา
2 ชีวิตสู่ความเสี่ยงและความยากลำบาก

3 (๔.๓) ภายใต้ระบบเศรษฐกิจการตลาดในปัจจุบัน ชาวนาโดยส่วนใหญ่ หรือเกือบทั้งหมด กำลัง
4 อยู่ในภาวะที่ย่ำแย่ ถูกเอารัดเอาเปรียบจนฉวยผลประโยชน์อย่างไม่เป็นธรรมจากการขาดความรู้ทาง
5 การตลาด ขาดการตระหนักรู้ที่เท่าทันต่อสภาวะการเปลี่ยนแปลงทางการตลาด ขาดศักยภาพที่จะคิด
6 วิเคราะห์คาดการณ์อนาคตได้อย่างแม่นยำ และขาดขีดความสามารถที่จะบริหารจัดการผลผลิตตลอดจนถึง
7 การตลาดตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำอย่างมีประสิทธิภาพ

8 จะเห็นได้ว่า ปัญหาของชาวนามีมากมาย ซึ่งหลายเรื่องเป็นปัญหาใหญ่ที่ภาครัฐยังไม่สามารถหา
9 แนวทางแก้ไขปัญหาและเพิ่มศักยภาพในการพึ่งพาตนเองให้กับชาวนาได้อย่างยั่งยืน หรือแม้แต่องค์กร
10 ชาวนาเองที่ตั้งขึ้นมาในระดับท้องถิ่นหรือในระดับชาติ ก็ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหามาให้ชาวนาพึ่งพาตนเองได้
11 อันเป็นปัญหาพื้นฐานสำคัญที่จะนำไปสู่ความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมของชาวนาในยุคสมัยปัจจุบัน
12 ทั้งนี้ องค์กรชาวนาในปัจจุบันส่วนใหญ่มีการรวมกลุ่มที่ยังไม่เข้มแข็งและมีศักยภาพเพียงพอ ไม่สามารถเป็น
13 ที่พึ่งของชาวนาได้อย่างเต็มที่ มีการรวมกลุ่มในหลากหลายรูปแบบอยู่ภายใต้การแนะนำดูแลของหลากหลาย
14 หน่วยงาน และขาดความเป็นเอกภาพ รวมถึงรัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังขาดการเข้าถึง เข้าใจใน
15 ปัญหา และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวนา เน้นแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเป็นหลัก ไม่สร้างความเข้มแข็งยั่งยืน
16 ให้กับองค์กรชาวนา แม้จะมีองค์กรชาวนาบางส่วน ปราชญ์ชาวนาร่วมกับภาคประชาสังคมได้รวมกลุ่มกัน
17 จัดตั้งองค์กรพัฒนาหรือสถาบันเพื่อชาวนาขึ้นหลายๆ แห่งก็ตาม และที่สำคัญก็คือ โครงสร้างคณะกรรมการ
18 ต่างๆ ทั้งในระดับพื้นที่ และระดับชาติ ที่เกี่ยวกับชาวนา ยังไม่มีตัวแทนของชาวนาและภาคประชาสังคมที่
19 เกี่ยวข้องกับชาวนาเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย ยุทธศาสตร์ และทิศทางการพัฒนา

20

21 ๓. นโยบาย มาตรการ และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

22 (๑) คณะกรรมการร่วมภาครัฐและเอกชนเพื่อแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจ (กรอ.) ตั้งขึ้นตามมติ
23 ของคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๒๔ โดยมีนายกรัฐมนตรีขณะนั้น คือ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์
24 เป็นประธาน ซึ่งการจัดตั้งคณะกรรมการ กรอ.นี้ได้แสดงให้เห็นถึงการยอมรับบทบาทของภาคเอกชน ในการ
25 มีส่วนร่วมพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศมากยิ่งขึ้น โดยจุดประสงค์ของการจัดตั้ง กรอ.ได้แก่ การมีระบบการ
26 ปรึกษาหารือระหว่างภาครัฐและเอกชน ในการกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ และการนำ
27 นโยบายการประสานความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนไปสู่การปฏิบัติ ทั้งในระดับกลางและภูมิภาค
28 ควบคู่ไปกับการช่วยพัฒนาสถาบันเอกชนให้มีความเข้มแข็ง รวมทั้งการเผยแพร่ความรู้ ความเข้าใจใน
29 ประโยชน์ที่ส่วนรวมจะได้รับจากการร่วมมือกัน ทั้งนี้ กรอ.จะเป็นองค์กรที่มีหน้าที่ในการเสนอแนะนโยบาย
30 แนวทางแก้ไขปัญหายุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจ มิใช่เป็นองค์กรที่มีอำนาจตัดสินใจเชิงนโยบายและสั่งการ
31 โดยตรง

32 (๒) พระราชบัญญัติสภาเกษตรกรแห่งชาติ ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน
33 ๒๕๕๓ โดยมีผลบังคับใช้ในวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๓ มีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาผลประโยชน์ของเกษตรกร
34 ในการผลิต การแปรรูปและการตลาด ส่งเสริมให้เกษตรกรได้รับผลตอบแทนสูงสุด รวมทั้งส่งเสริมการ
35 รวมกลุ่มของเกษตรกรในรูปแบบของสภาเกษตรกร เพื่อวางแผนเกษตรกรรมและรักษาผลประโยชน์ร่วมกันของ

1 เกษตรกร สนับสนุนสิทธิและการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการกำหนดนโยบาย และวางแผนการพัฒนา
2 เกษตรกรอย่างเป็นระบบ เพื่อให้รัฐรักษาเสถียรภาพด้านราคาและความมั่นคงในอาชีพเกษตรกร เพิ่ม
3 ศักยภาพและยกระดับคุณภาพชีวิตของเกษตรกรให้ดีขึ้น ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองอย่าง
4 ต่อเนื่อง เพื่อเกษตรกรอย่างแท้จริง และมีกระบวนการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐด้านการปฏิบัติตามนโยบาย
5 อีกด้วย ทั้งนี้ องค์ประกอบของสภาเกษตรกรแห่งชาติ ประกอบด้วย สมาชิกจำนวนทั้งสิ้น ๑๐๐ คน จาก
6 ผู้แทน ๓ ประเภท คือ สมาชิกสภาเกษตรกรแห่งชาติโดยตำแหน่ง ได้แก่ ๑) ประธานสภาเกษตรกรจังหวัด
7 ต่างๆ ทั่วประเทศ ๒) ผู้แทนองค์กรเกษตรกรด้านพืช สัตว์ ประมง และเกษตรกรอื่น ๆ และ ๓)
8 ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพืช สัตว์ ประมง

9 **(๓) คณะกรรมการนโยบายและบริหารจัดการข้าว (นบข.)** แต่งตั้งขึ้นตามคำสั่งรักษาความ
10 สงบแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๗๒/๒๕๕๗ ลงวันที่ ๒๓ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๕๗ โดยมีหัวหน้าคณะรักษา
11 ความสงบแห่งชาติ เป็นประธานกรรมการ และปลัดกระทรวงพาณิชย์เป็นกรรมการและเลขานุการ เพื่อให้
12 การบริหารราชการของคณะรักษาความสงบแห่งชาติเป็นไปด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ และเพื่อให้
13 การดำเนินการในการพัฒนาศักยภาพและการแก้ปัญหาสินค้าข้าว ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจหลักที่สำคัญของ
14 ประเทศ เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นประโยชน์สูงสุดต่อเศรษฐกิจ และยกระดับคุณภาพชีวิตของเกษตรกร
15 อย่างเป็นรูปธรรม โดยอำนาจหน้าที่ ได้แก่ ๑) กำหนดกรอบนโยบาย แผนงาน และมาตรการเกี่ยวกับ
16 สินค้าข้าว เพื่อให้การบริหารจัดการสินค้าข้าวสอดคล้องกันทั้งระบบและมีการพัฒนาเพื่อเพิ่มศักยภาพและ
17 ประสิทธิภาพอย่างต่อเนื่อง ๒) อนุมัติแผนงานโครงการ และมาตรการเกี่ยวกับการผลิตและการตลาดข้าว
18 ๓) ส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาวิจัยและพัฒนา เพื่อเพิ่มคุณภาพ ลดต้นทุน และส่งเสริมการผลิตข้าวที่
19 สอดคล้องกับความต้องการของตลาดโลก ๔) พิจารณาหลักเกณฑ์ และวิธีการสนับสนุน ช่วยเหลือเกษตรกร
20 สถาบันเกษตรกร ผู้ประกอบการโรงสี ผู้ค้า และผู้ส่งออกข้าว เพื่อให้การบริหารจัดการข้าวทั้งระบบเป็นไป
21 อย่างมีประสิทธิภาพ ๕) ติดตาม กำกับดูแลการปฏิบัติตามนโยบาย มาตรการ และโครงการที่อนุมัติ
22 ๖) แต่งตั้งคณะอนุกรรมการ คณะทำงาน และคณะที่ปรึกษา เพื่อดำเนินการด้านการผลิต การตลาด การ
23 แก้ไขปัญหาเกี่ยวกับข้าวหรือตามที่ได้รับมอบหมาย และ ๗) เชิญบุคคลที่เกี่ยวข้องมาให้ข้อมูล ข้อเท็จจริง
24 และความเห็น รวมทั้งส่งเอกสารหลักฐานที่เกี่ยวข้องเพื่อประกอบการพิจารณาของคณะกรรมการฯ

25 26 **๔. ภาคีเครือข่ายและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับชาวนา**

27 **สหพันธ์สมาคมชาวนาไทย** เป็นการรวมสถาบันเกษตรกรที่เป็นสมาคมชาวนาระดับประเทศเข้า
28 ด้วยกัน ได้แก่ สหพันธ์สมาคมชาวนาไทย สมาคมชาวนาข้าวไทย สมาคมชาวนาและเกษตรกรไทย สมาคม
29 ส่งเสริมชาวนาไทย สมาคมการค้าเครือข่ายชาวนาไทย สมาคมผู้รวบรวมและจำหน่ายเมล็ดพันธุ์ข้าว และ
30 คณะกรรมการกลางศูนย์ข้าวชุมชน เพื่อเป็นการแสดงถึงเจตนารมณ์และความตั้งใจจริงที่ต้องการให้องค์กร
31 ชาวนาเกิดความเป็นเอกภาพ เป็นพลังในการต่อรองพิทักษ์ผลประโยชน์ของชาวนา สร้างความเป็นธรรมและ
32 ความเข้มแข็ง เพื่อศักดิ์ศรีและคุณภาพชีวิตชาวนาที่ดีขึ้นและพึ่งตนเองให้มากที่สุด ซึ่งทุกเรื่องที่เสนอจะมี
33 ข้อมูลที่ถูกต้อง มีเหตุผล และมีความเป็นไปได้ของการเรียกร้องและข้อเสนอ โดยมองมิติทั้งในประเทศและ
34 ต่างประเทศ ทั้งการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ทั้งนี้ การก่อตั้งสหพันธ์สมาคมชาวนาไทย ปัจจุบันยังเป็น

1 จุดเริ่มต้นที่องค์กรชาวนาได้จับมือกันเพื่อหาแนวทางในการแก้ปัญหาเรื่องข้าวและชาวนา แต่ยังไม่เป็น
2 ทางการ เนื่องจากยังไม่มีกรอบระเบียบ และปัจจุบันกฎระเบียบต่าง ๆ ยังอยู่ในระยะดำเนินการ

3 **เครือข่ายองค์กรที่เกี่ยวข้อง** ได้แก่ สมาพันธ์เกษตรกรแห่งชาติ สหพันธ์สมาคมชาวนาไทย สำนักงาน
4 การปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม หอการค้าไทย มูลนิธิอาจารย์จำเนียร สารนาถ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน
5 (องค์กรมหาชน) กรมการข้าว สำนักงานกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพ
6 แห่งชาติ (สช.) สำนักงานประสานการพัฒนาสังคมสุขภาวะ (สปส.) มูลนิธิข้าวขวัญ เครือข่ายเตือนภัย
7 สารเคมีกำจัดศัตรูพืช มูลนิธิชีววิถี กรมทรัพยากรน้ำบาดาล กรมชลประทาน เครือข่ายสมัชชาสุขภาพล้านนา
8 (๘ จังหวัด) สมาพันธ์สมาคมชาวนาแห่งประเทศไทย เครือข่ายวางแผนและผังเมืองเพื่อสังคม สมาคมเกษตร
9 ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สถาบันพัฒนาประชาสังคมภูมิภาคจังหวัดสุพรรณบุรี สภาองค์กรชุมชน สำนักงาน
10 สภาพัฒนาการเมือง สถาบันพระปกเกล้า กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข มูลนิธิทีวีบูรพา สถาบัน
11 นารายณ์เพื่อการพัฒนา และสำนักงานสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

13 ๕. ข้อจำกัดและข้อเสนอแนะในการดำเนินงาน

14 แม้ช่วงที่ผ่านมาหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องจะได้ทุ่มเทการพัฒนาภาคเกษตรกรรมของประเทศ
15 โดยเฉพาะในเรื่องข้าวและชาวนา แต่การดำเนินงานบางส่วนไม่สามารถบรรลุผลสำเร็จได้ จากปัญหา
16 อุปสรรคเชิงโครงสร้างและข้อจำกัดของกลไกและมาตรการต่างๆ รวมถึงอิทธิพลอำนาจทางการเมืองและกลุ่ม
17 ทูตที่มีผลประโยชน์แอบแฝง จึงมีแนวทางในการดำเนินงานเพื่อให้ชาวนาสามารถเผชิญกับปัญหาอุปสรรค
18 จากผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม รวมถึงความเสี่ยงใหม่ ๆ
19 ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วต่อเนื่องในปัจจุบัน และมีแนวโน้มจะทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้นในอนาคต ดังนี้

20 (๑) การปรับปรุงโครงสร้างคณะกรรมการต่าง ๆ ทั้งในระดับพื้นที่และระดับชาติที่เกี่ยวกับชาวนา ให้มี
21 ตัวแทนของชาวนา เครือข่ายองค์กรชาวนา และภาคประชาสังคมที่เกี่ยวข้องกับชาวนา เพื่อเข้าไปมีส่วนร่วม
22 ในการกำหนดนโยบาย ยุทธศาสตร์ และทิศทางการพัฒนา

23 (๒) การส่งเสริมสนับสนุนให้ชาวนาและองค์กรชาวนาให้มีความเข้มแข็ง และสามารถบริหารจัดการ
24 ตนเองในระดับพื้นที่ได้อย่างครบวงจร ตั้งแต่จัดการผลิตข้าว แปรรูปข้าว และจัดการตลาดข้าว

25 (๓) การพัฒนาชาวนาและองค์กรชาวนาให้เป็นชาวนาชั้นนำ (Smart farmers) ที่มีความรู้
26 ความสามารถในการผลิตข้าว และสามารถช่วยเหลือภาครัฐในการเป็นวิทยากรถ่ายทอดเทคโนโลยีและให้
27 คำปรึกษาแก่ชาวนาในชุมชนเพื่อพัฒนาชาวนาให้เป็นชาวนามืออาชีพ (professional farmers) โดยมี
28 เป้าหมายในการสร้างชาวนาชั้นนำในศูนย์ข้าวชุมชนทั่วประเทศ และพัฒนาองค์กรชาวนาให้เข้มแข็ง เพื่อ
29 เป็นแกนกลางในการประสานงานกับภาครัฐ และสามารถช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้

30 (๔) การพัฒนาเยาวชนชาวนาให้มีชาวนารุ่นใหม่ (Young smart farmers) และส่งเสริมให้เยาวชนได้
31 เห็นความสำคัญและร่วมกันสืบทอดอาชีพการทำนา หรืออย่างน้อยก็ตระหนักในคุณค่าของอาชีพการทำนา

33 ๖. สถานการณ์การดำเนินงานเพื่อพัฒนาประเด็นสุขภาวะชาวนา

34 สืบเนื่องจากสมัชชาสุขภาพล้านนา (๘ จังหวัด) ได้พัฒนาข้อเสนอเพื่อพัฒนานโยบายสาธารณะ
35 ระดับชาติในสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ ครั้งที่ ๗ ปี ๒๕๕๗ สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.)

1 และสำนักงานประสานเพื่อการพัฒนาสังคมสุขภาวะ (สปส.) มีมติเห็นชอบรับประเด็นเพื่อพิจารณาพัฒนา
2 เป็นสมัชชาสุขภาพเฉพาะประเด็นว่าด้วยสุขภาวะชรา โดยมียุทธศาสตร์ทำงานประกอบด้วยตัวแทน ๒๑ องค์กร
3 ที่เกี่ยวข้อง ทำหน้าที่พัฒนางานวิชาการมีการประชุมหารือและยกร่างข้อเสนอฯ กว่า ๑๐ ครั้ง และจัดให้มี
4 การประชุมรับฟังความคิดเห็นจากองค์กรเครือข่ายชราทั่วประเทศ จำนวน ๔๐๐ คน ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมาย
5 จาก ๒๑ องค์กร เมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๗ ณ โรงแรมเอบีนา เฮ้าส์ กรุงเทพมหานคร ได้มติจากที่
6 ประชุมโดยเน้นให้จัดทำยุทธศาสตร์ว่าด้วยสุขภาวะชรา และมีการนำเสนอมติและยุทธศาสตร์ต่ออนุ
7 กรรมการปฏิรูปการเกษตร คณะกรรมการปฏิรูปการเกษตร อุตสาหกรรม พาณิชยกรรม การท่องเที่ยวและ
8 บริการ สภาปฏิรูปแห่งชาติ (สปช.)

9 ในสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ ครั้งที่ ๗ ปี ๒๕๕๗ ระหว่างวันที่ ๒๐-๒๒ ธันวาคม ๒๕๕๗ ณ อิมแพค
10 ฟอรัม เมืองทองธานี จ.นนทบุรี คณะทำงานวิชาการได้นำเสนองานวิชาการหัวข้อ ทางเลือกทางรอดข้าวและ
11 ชราไทยสู่ความมั่นคงและปลอดภัยด้านอาหาร ในห้องวิชาการ เมื่อวันที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๕๕๗ เพื่อ
12 แลกเปลี่ยนเรียนรู้และรับฟังความเห็นเพิ่มเติม โดยมีการเสวนาทางเลือกทางรอดชาวนารุ่นใหม่ในลานเสนา
13 สมัชชา เมื่อวันที่ ๒๒ ธันวาคม ๒๕๕๗ ด้วย

14 ปี ๒๕๕๘ สมัชชาสุขภาพล้านนาได้เสนอประเด็นสุขภาวะชราเข้าเป็นระเบียบวาระเพื่อพิจารณา
15 ในสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ ครั้งที่ ๘ ปี ๒๕๕๘ คณะกรรมการจัดสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ (คจสช.) ได้
16 พิจารณารับเข้าเป็นระเบียบวาระ

17 ความพยายามของชราและเครือข่ายองค์กรชราที่ได้เคลื่อนไหวขับเคลื่อนในรูปแบบต่าง ๆ
18 เพื่อต้องการปฏิรูปเรื่องสุขภาวะของชราอย่างจริงจัง โดยการขับเคลื่อนในระยะแรกจะเป็นการเสริมสร้าง
19 กลไกการขับเคลื่อนให้มีความเข้มแข็งเป็นสำคัญก่อน กล่าวคือ สนับสนุนให้มีผู้แทนเครือข่ายองค์กรชรา
20 เช่น สภาเกษตรกรแห่งชาติ สหพันธ์สมาคมชราไทย เป็นต้น มีบทบาทในการเชื่อมโยงการดำเนินงาน
21 ด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสุขภาวะชรา ร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมถึงเสนอให้มีผู้แทนเครือข่าย
22 องค์กรชราเป็นส่วนหนึ่งในโครงสร้างคณะกรรมการต่าง ๆ ที่มีอยู่ในระดับชาติและระดับจังหวัด เพื่อ
23 พัฒนานโยบายสาธารณะและการสร้างพื้นที่รูปธรรมแบบมีส่วนร่วม โดยเฉพาะการพัฒนากลุ่มเครือข่าย
24 ชาวนารุ่นใหม่ เพื่อสร้างคุณค่าและศักดิ์ศรีของชราไทย ทั้งนี้ เป็นไปตามร่างข้อเสนอยุทธศาสตร์ ว่าด้วย
25 ยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนสุขภาวะชรา และยุทธศาสตร์ด้านการฟื้นฟูภูมิปัญญาและการจัดการตนเอง
26 (รายละเอียดเอกสารสมัชชาสุขภาพ ๘ / หลัก ๒ / ผนวก ๑)

27

28 ๗. ประเด็นเพื่อพิจารณาสุขภาพแห่งชาติ

29 ขอให้สมัชชาสุขภาพแห่งชาติพิจารณาเอกสารสมัชชาสุขภาพ ๘ / ร่างมติ ๒ สุขภาวะชรา: การ
30 สร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายองค์กรชรา

31

32 เอกสารอ้างอิง

33 ๑. ดร. อภิชาติ พงษ์ศรีหตุลชัย ที่ปรึกษาอธิบดีกรมการข้าว. เอกสารนำเสนอที่ประชุมวิชาการข้าว ภาค
34 ตะวันออกเฉียงเหนือ พ.ศ. ๒๕๕๗ วันที่ ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

- 1 ๒. ศูนย์สารสนเทศการเกษตร สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. รายงานต้นทุนและสถานการณ์การผลิต
2 สินค้าเกษตรที่สำคัญปี ๒๕๕๗ - ๒๕๕๘ วันที่ ๒๓ มิถุนายน ๒๕๕๘.
- 3 ๓. กรมการข้าว. สถิติการเกษตรของประเทศไทย ปี ๒๕๕๖ โดยสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร และรายงาน
4 สถานการณ์การผลิตและการตลาดข้าวของโลก ปีการผลิต ๒๕๕๗/๕๘.
- 5 ๔. กองบริหารการค้าข้าว กรมการค้าต่างประเทศ. สถานการณ์ข้าวไทยเดือนธันวาคม ๒๕๕๗.
- 6 ๕. สำนักโรคจากการประกอบอาชีพและสิ่งแวดล้อม กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข. ผลการตรวจ
7 เลือดของเกษตรกรตั้งแต่ปี ๒๕๕๔ - ๒๕๕๖.
- 8 ๖. สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ. สถานการณ์ผู้ป่วยด้วยโรคจากสารป้องกันและกำจัดศัตรูพืชชนิด
9 ฉีดยาพ่น.
- 10 ๗. สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ. พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๐.
- 11 ๘. สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ. ธรรมนูญว่าด้วยระบบสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๒.
- 12 ๙. สำนักงานกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร. พระราชบัญญัติกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร พ.ศ.
13 ๒๕๔๒.
- 14 ๑๐. สมาเกษตรกรแห่งชาติ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. พระราชบัญญัติสภาเกษตรกรแห่งชาติ.
- 15 ๑๑. สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. สถิติการเกษตรของประเทศไทย ปี ๒๕๕๖.
- 16 ๑๒. สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. ข้อมูลพื้นฐานเศรษฐกิจการเกษตร ปี ๒๕๕๖.
- 17 ๑๓. กรมการข้าว กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. รายงานสถานการณ์การผลิตและการตลาดข้าวของโลก ปี
18 การผลิต ๒๕๕๗/๕๘.
- 19 ๑๔. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. รายงานการวิเคราะห์สถานการณ์
20 ความยากจนและความเหลื่อมล้ำของประเทศไทย ปี ๒๕๕๔.
- 21 ๑๕. รศ.ดร.ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. ชวนหากับปัญหาเรื่องข้าว. ๒๕๕๗.
- 22 ๑๖. สำนักวิจัยและพัฒนาข้าว กรมการข้าว กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. แนวทางการลดต้นทุนการผลิต
23 และเพิ่มผลผลิตข้าว.
- 24 ๑๗. ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี. แก้ปัญหาชาวนาทั้งระบบครบวงจร กับการปฏิรูป
25 ประเทศไทย.
- 26 ๑๘. ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ ประเวศ วะสี. ปฏิรูปประเทศไทย: การบริหารประเทศให้ได้ผล.
27 ๒๕๕๗.
- 28 ๑๙. บุญส่ง ชเลธร. ทูกร์ชาวนาทูกร์ของแผ่นดิน. ๒๕๕๗.
- 29 ๒๐. สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. เอกสาร เรื่อง “ปฏิรูประบบเกษตรกรรมข้อเสนอจากเวทีภาคีพัฒนา
30 ประเทศไทย”. ๒๕๕๗.
- 31 ๒๑. สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. ทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจมหภาค การเงิน การคลัง.
- 32 ๒๒. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. เอกสาร เรื่อง “มองสถานการณ์ข้าวไทยผ่านตลาดการค้าข้าวโลก”.
33 ๒๕๕๗.
- 34 ๒๓. กรมการข้าว กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. ยุทธศาสตร์ข้าวไทย ด้านการผลิต ฉบับที่ ๓ ปี ๒๕๕๘ -
35 ๒๕๖๒.

- 1 ๒๔. กระทรวงพาณิชย์. ยุทธศาสตร์ข้าวไทย ด้านการตลาด ปี ๒๕๕๘ – ๒๕๖๒.
- 2 ๒๕. หอการค้าไทย. “อนาคตข้าวและชาวนาไทย” ข้อเสนอของหอการค้าไทยในการลดความเหลื่อมล้ำและ
3 สร้างความยั่งยืนให้กับชาวนาไทย.
- 4 ๒๖. สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม. ร่างแนวทางการพัฒนาความมั่นคงในที่ดินของชาวนาราย
5 ย่อย.
- 6 ๒๗. สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม. ร่างแนวทางการพัฒนาข้าวระบบเกษตรอินทรีย์ของ
7 เกษตรกรรายย่อย.
- 8 ๒๘. สำนักโรคจากการประกอบอาชีพและสิ่งแวดล้อม. แผนที่ทางเดินยุทธศาสตร์ (Road Map) การเฝ้าระวัง
9 ป้องกัน ควบคุมโรค และภัยสุขภาพ จากสารเคมีกำจัดศัตรูพืชในกลุ่มเกษตรกร ปี ๒๕๕๗ – ๒๕๖๑.
- 10 ๒๙. กรมการข้าว กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. แผนปฏิบัติงานตามแนวทางการช่วยเหลือเกษตรกรผู้ปลูก
11 ข้าว ฤดูกาลผลิต ปี ๒๕๕๗/๕๘.
- 12 ๓๐. เอ็นนู ซื่อสุวรรณ. เอกสาร เรื่อง “แนวทางการปฏิรูปการช่วยเหลือชาวนาและพัฒนาข้าวไทยอย่าง
13 ยั่งยืน” โดยโครงการการเพิ่มศักยภาพชุมชนด้านเกษตรปลอดภัยด้วยกระบวนการเรียนรู้ผ่าน ICT ศูนย์
14 จัดการทรัพยากรเพื่อท้องถิ่น. ๒๕๕๗.
- 15 ๓๑. ข้อมูล การส่งออกข้าวของไทยไปประเทศต่าง รวบรวมโดยกระทรวงพาณิชย์
16 [http://www.opsmoc.go.th/infor/ menucomen/stru_ex port/export_topn_re/report_bk.asp](http://www.opsmoc.go.th/infor/menucomen/stru_export/export_topn_re/report_bk.asp)
- 17 ๓๒. บทความ เรื่อง “เหลียวมองนโยบายข้าวเวียดนาม บทเรียนที่ข้าวไทยต้องรู้”
18 http://ditp.go.th/ditp_pdf.php? filename= contents_attach/82095/82095.pdf&title=82095
- 19 ๓๓. บทความ เรื่อง “สถานการณ์การผลิตและการตลาดข้าวของโลก ปีการผลิต ๒๕๕๗-๒๕๕๘” (เดือน
20 ตุลาคม ๒๕๕๗) http://www.ricethailand.go.th/home/images/rice_situation/5657/October_57.pdf
- 21 ๓๔. อาจารย์วีรวัชร งามละม่อม. นักวิชาการและนักวิจัย สถาบันวิชาการ TRDM. นโยบายรัฐกับชาวนา.